

LITERARNE OBJAVE NE-ELITNIH PRISELJENSKIH PISATELJEV V REVIMI PARALELE – ZNAČILNOSTI IN POLOŽAJ V SLOVENSKI KULTURI

Lidija Dimkovska¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Literarne objave ne-elitnih priseljskih pisateljev v reviji Paralele – značilnosti in položaj v slovenski kulturi

Prispevek je nadaljevanje avtoričine obravnave književnosti priseljencev v Sloveniji, tokrat ne-elitnih oz. neuveljavljenih, ki so zbrani okrog revije Paralele. V prispevku obravnava poetiko književnih besedil priseljencev, objavljenih v reviji Paralele, s poudarkom na njihovih motivno-tematskih in literarno-estetskih značilnostih. S pomočjo anketnega vprašalnika in drugih virov informacij avtorica opozarja na položaj književnosti neuveljavljenih priseljskih pisateljev v slovenski kulturi in daje predloge za integracijo književnosti priseljencev v korpus slovenske nacionalne književnosti.

KLJUČNE BESEDE: priseljenci, književnost priseljencev, revija Paralele, položaj, ne-elitni priseljski pisatelji, slovenska kultura.

ABSTRACT

Literary publications of non-elite immigrant writers in the magazine Paralele – Characteristics and position in Slovene culture

The article is continuation of author's analyse of immigrant literature in Slovenia. For this time the author's topic of interest are non-elite, non-established writers, gathered around the magazine Paralele. The poetics of immigrants' literary works published in Paralele is analysed with emphasis on their thematic and literary-aesthetic characteristics. Grateful to a questionnaire and other sources of information the article calls our attention to the status of immigrant non-elite literature in Slovene culture and offers suggestions as to how immigrant literature can be integrated in the corpus of Slovene national literature.

KEY WORDS: immigrants, immigrant literature, review Paralele non-elite immigrant authors, status, Slovene culture.

UVOD

Več kot 90 % vseh priseljskih pisateljev v Sloveniji sodi v kategorijo, ki jo v sodobni slovenski kulturi imenujem ne-elitno oz. neuveljavljeno, kar pomeni, da objavlja, z red-

¹ Dr. znanosti s področja filologije. Pisateljica in prevajalka. Zunanja sodelavka Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, Ljubljana. E-pošta: lidija.dimkovska@guest.arnes.si.

kimi izjemami, pri malo znanih in večinoma neuveljavljenih slovenskih literarnih revijah in založbah, pogosto tudi v samozaložbah ali pri založbah etničnih skupnostih. Središče ne-elitne književnosti priseljencev predstavlja revija za vprašanja kulture pripadnikov drugih narodov, živečih v Sloveniji, Paralele, ki je namenjena objavljanju literarnih prispevkov v maternih jezikih, kot tudi literarni festival Sosed tvojega brega, oba v organizaciji Javnega sklada za kulturne dejavnosti (JSKD). Prispevek o književnosti ne-elitnih priseljskih pisateljev v Sloveniji je delni rezultat in nadaljevanje raziskave v okviru projekta Literarna in kulturna podoba priseljencev v Sloveniji, ki ga vodi dr. Janja Žitnik, pri raziskovalnem delu pa sodelujemo še etnolog, kulturni antropolog in geograf Jernej Mlekuž, Maruša Mugerli, ki pod mentorstvom dr. Žitnikove pripravlja magistrsko delo na to temo, in jaz.

V prvem poglavju obravnavam poetiko književnih besedil ne-elitnih priseljskih pisateljev, objavljenih v reviji Paralele, v kateri objavljajo svoja dela tudi manjšinski pisatelji, ki pa niso predmet moje raziskave. Nekatere njihove motivno-tematske in literarno-estetske značilnosti, med katerimi štejem kot najpomembnejše motive domotožja, hrepenenja, življenja v tujem okolju, vprašanje identitete, jezika in tudi splošne življenjske in literarne teme. Za predmet obravnave sem vzela vsa književna besedila (poezijo, ki je najbolj priljubljen žanr priseljskih pisateljev, prozo, esejistiko in dramatiko), pa tudi kritiške ocene priseljskih pisateljev, ki jih v največji meri pišejo drugi priseljski pisatelji. Vsa analizirana književna besedila so napisana in objavljena v materinščini. Poleg tega ugotavljam, kakšen je pomen revije Paralele za predstavljanje in uveljavljanje priseljskih pisateljev v slovenski kulturi; tematika se nadaljuje tudi v drugem poglavju, v katerem obravnavam položaj literarne dejavnosti ne-elitnih priseljskih pisateljev v slovenski kulturi. Viri, ki sem jih uporabila kot pokazatelje položaja priseljencev v slovenski kulturi, so bili uvodniki, poročila, pogovori in ankete, ki so bile objavljene v reviji Paralele, in anketni vprašalnik, ki sem ga sama pripravila za ta namen in poslala na naslove 38 ne-elitnih priseljskih avtorjev v Sloveniji. Na koncu sem dala predloge za čim boljšo integracijo književnosti ne-elitnih priseljskih pisateljev v korpus slovenske nacionalne književnosti.

1. POETIKA KNJIŽEVNIH BESEDIL PRISELJENCEV V REVIMI ZA VPRAŠANJA KULTURE PRIPADNIKOV DRUGIH NARODOV, KI ŽIVIJO V SLOVENIJI, PARALELE

Revija Paralele, ki izhaja od leta 1994 in je leta 2005 izdala deveto številko, ima delno stabilno strukturo. Vsaka številka vsebuje uvodnik in književna besedila avtorjev (prevladuje poezija, sledijo ji proza, esejistika in dramatika). Nekatere številke ponujajo prevode slovenskih avtorjev v jezike priseljskih in manjšinskih avtorjev, nekatere vsebujejo intervjuje tako s priseljskimi oz. manjšinskimi avtorji kot tudi s slovenskimi in tujimi ustvarjalci, kritiške ocene novih knjig, poročila o delovanju kulturnih društev priseljskih in manjšinskih narodov v Sloveniji. Številka 3 (1999)

ponuja izbor iz knjige Kad procvetaju riječi, ki jo je pripravil Ismet Bekrić in vsebuje literarna besedila otrok – vojnih prebežnikov iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji, številka 8 (2004) ponuja anketo »Slovenija – skupen dom«, so pa tudi besedila o drugih umetnostih, ne samo o književnosti. V reviji Paralele objavljajo tako manjšinski kot priseljski avtorji. Za potrebe tega članka bom analizirala samo književna besedila priseljskih avtorjev.

1.1. Književna besedila priseljskih pisateljev v reviji Paralele – motivno-tematske in literarno-estetske značilnosti

Pesniška, prozna in esejistična besedila priseljskih pisateljev, ki so bila do sedaj objavljena v reviji Paralele, so večinoma odziv na novo življenje v tuji državi, ki je postala njihova sekundarna domovina. Novo življenje je skoraj vedno gledano s primerjalne perspektive »starega« življenja v primarni domovini. Na motivni in tematski tehtnici spominov in novih izkušenj v več kot 80 % prevladajo prvi, kar na splošno določa poetiko njihovih del. Zato je »pogost motiv v njih hrepenenje po domovini, ki je v precejšnji meri idealizirana in nedosežena« (Sulič 1983: 62). Za priseljske pisatelje tako kot za vse emigrante/imigrante je značilna »prirodna sklonost prema čežnji za zavičajem« (Maalouf 2002: 39). Hrepenenje po domovini (Avsenik - Nabergoj 2005: 126) se v književnih delih priseljskih pisateljev odraža in izraža večplastno, kot moč ali nemoč posameznika, da bi se spoprijel z življenjem v novem okolju, kot tragična usoda, hrepenenje po svojcih, hrepenenje po Bogu, hrepenenje po ljubezni, nenehno spominjanje otroštva, mladosti in nasploh preteklosti, kot samota in osamljenost (v verzih Trajana Jovanovskega-Brdarska »teško je biti sam / prijatelj moj / daleč ...«) (Paralele, 1994: 1), kot potrjevanje oz. priznanje in prepoznanje identitete, kot vez s predniki (David Tasić piše: »čujem ljudski glas; / vapaj u kamenu. / Šapat predaka.«), včasih pa se hrepenenje po rodni grudih sprevrže v popolno zavračanje novega okolja in povzdigovanje starega na raven nacionalnosti ali celo nacionalizma oz. v kult doma, domovine in domoljubja. V verzih pesnice Mile Vlašić »ime / svoje rijeke / izgovorim / da ne sustanem / da ne zalutam« (Paralele, 1994: 1) ji poimenovanje reke, po kateri hrepeni, ker je »njena«, daje moč, da se spopade z novimi izzivi tujosti. Pri njej je hrepenenje terapevtska in pozitivna nujnost (samo)identifikacije. V teoriji književnosti je bilo otroštvo vedno označeno kot referenčna točka pisatelja, pri priseljskih pisateljih pa je to še izraziteje, ker je v spominu na otroštvo shranjen tudi spomin na primarno socializacijo posameznika, ki je v tujem okolju relativizirana oz. je neizogibno podložna resocializaciji. Pri priseljskih pisateljih pogosto pride do »симптоматичко преклопување на два мотиви – домот и детството – во новиот хронотоп на детството, кое се претставува како izguben raj in nepresušen tvoreški arsenal« (simptomatičnega prekrivanja dveh motivov – doma in otroštva – v nov kronotop otroštva, ki se predstavlja kot izgubljeni raj in neusahljiva ustvarjalna zakladnica«) (Šeleva 2005: 25). V pesmi »Crvene ogrlice« Mile Vlašić lahko preberemo naslednje verze: »Upih ljepotu / u djetinjstvu svome, / u svijet ponesoh«. Bolj ko posameznik živi izolirano od okolja, v katerem dejansko biva, uspešneje neguje spomine, bolj ko

aktivno sodeluje v novem okolju, manj časa preživi v svetu spominov. Prehod iz enega eksistencialnega in psihološkega stanja v drugega je očiten v primerjalni analizi dveh pesmi Josipa Bačiča Savkega. V prvi z naslovom »Uspomene« (Paralele 2000: 4) sta intenzivnost in idealiziranje preteklosti in domovine priseljence v dejanskem stiku s primarno domovino in domačnostjo. Ko se izseljenec vrne »domov« kot povratnik, doživi kulturni šok. Kulturni šok ima poleg negativnega psihološkega pomena za osebo, ki ga doživlja, tudi pozitivnega, saj vodi v zavedanje o nepovratni spremembi »domačega« okolja oz. do nujnega sprejemanja lastne integracije v novem okolju.⁴ Takrat se pri pesniku začne proces »umiranja spominov«, kar je očitno v njegovi pesmi »Istina o zidovima«: »Između zidova nastanu / mijene, kada dođu jedni, / a otiđu drugi ljudi. / Između zidova nastanu najveće promijene, / kada umiru uspomene« (Paralele, 1999: 3). Medicinska odvisnost od spomina je najpogostejša bolezen emigrantskih/imigrantskih pisateljev, ki se niso akulturirali in niso pridobili dvokulturne identitete. (Samo)izolacija emigranta/imigranta zaznamuje tako psihološko kot družbeno: »Let preživela mnogo sem z ljudmi v tujini, / prijatelja pa nisem našla še med njimi« (Nadežda Artamonova Gajič, prevod iz ruščine Peter Kuhar, Paralele, 2005: 9). Ars poetica emigranta/imigranta je dialoška pesem »Zakovana vrata« Jureta Drljepana: »čelikom si zakovao / sva vrata / mislima / protjerao uspomene / ubio čežnju / i pomislio / prošlosti nema / slobodan san / a tek onda shvatio / da si zatočenik / u vlastitij tamnici« (Paralele, 2000: 4). Nadgrajuje jo realistična percepcija položaja priseljenjskih pisateljev, o kateri piše Suzanne Kiraly Moss: »Samo pregledujemo / včeraj, jutri; / ponavljamo, preživljamo / naše starodavne strahove« (Paralele, 2001: 5).

Vprašanja o identiteti si postavljajo predvsem avtorji, ki so zbrali pogum, da estetsko funkcijo svoje pisave povežejo z eksistencialno. Za razliko od filozofskega iskanja samega sebe kot osebnosti »Kdo sem?«, ki je nasploh značilno za ustvarjalce, je v imagologiji priseljence pomembnejše avtoreferenčno vprašanje »Kje sem?« Identificiranje s prostorom in v prostoru zaznamuje vsakogar, ki zapusti primarno domovino. »Nisem isti« pravi Vladimir Vekić (Paralele, 1995: 2). Teritorialna identiteta (Južnič 1993: 146) vpliva tudi na doživljanje časa in nemalokrat se zgodi, da emigrant/imigrant zaradi spremembe prostora potrebuje tudi prilagoditev »novemu« času. Značilna je pesem Dušana Cunjaka »Odsustvo shvatanja«, v kateri pesnik pravi: »Gubim svijest o trenu. Gdje to bivam?« (Paralele, 1995: 2). Popolnoma uravnovešena in zdrava identiteta, kot to opaža Lukšičeva, in sicer, da »novo okolje omogoča distanco do izvirnega okolja« (Lukšič - Hacin 1995: 52), se kaže v emigrantski/imigrantski ars poetiki Mile Vlašić Gvozdić: »S rođenim gorama / imam svoje djetinjstvo / Sa slovenskim gorama / imam svoje potomstvo« (Paralele, 2004: 8). V tesni povezavi z vprašanjem identitete je tudi vprašanje jezika. Dvojezična avtorica Jadranka Matič Zupančič v pesmi »Jantar« metafizično doživlja svoja »dva jezika« in svoji »dve deželi« kot dve plati (dva brata) svoje enotne identitete: »dva jezika brata / sljubljena preko nepokretne slike / zavračaju slojeve žive vode / iz bivše i sadanje magnetske / potresne pokrajine« (Paralele, 1995: 2). V svojem esej »Paralelni jezik« pa opozarja, »da intenzivno življenje i stvaranje na oba jezika znači i bol, i nerazumevanje, i dobrovoljno izgnanstvo, a ponekad i nesreću«

(Paralele, 2004: 8). Večjezikovna izkušnja je dobra za izkazovanje ljubezni: »Ljubim te v tujih jezikih« (Josip Bačić, Paralele, 2003: 7), v primeru otrok, rojenih v dvojezični družini, pa ta predstavlja oviro pri njegovi identiteti: »Dogovorite se več jednom kako ćemo da govorimo, koji jezik. Ne mogu više ovako« (Slobodanka Kocbek, Paralele, 2005: 9). Biološki in družbeni spol je v diskurzih priseljskih avtoric skoraj vedno izenačen, opevanje in hrepenenje po drugem, po dragem, je tradicionalno obarvano in pogosto v zvalniku (Ti), kar besedilom daje intimno vzdušje. Hiperpersonalizacija prostora kot eno od možnih pretiravanj v intenzivnosti identitete (Južnič 1993: 147) je estetska past za priseljske pisatelje, ki jim je pomembneje »izpovedati se, kot povedati«. Priseljska pesnica iz Rusije Nadežda Gajič piše: »Si tuja mi, draga Slovenija / tvoj svet je z mrežami obdan / (...) / Rusija moja, odpusti, / ker sem od tebe odšla ... / pa te ne bom zapustila, verjemi, / spet in spet bom romala k tebi« (prevod iz ruščine Peter Kuhar, Paralele, 2004: 8). Marginalizacija je v tem primeru »samoizolacija v tujem okolju« (Lukšič - Hacin 1995: 110) zaradi neuspele resocializacije.

Razen osrednjega motiva domotožja in vprašanja identitete, jezika in življenja v tujem okolju, se motivno-tematski diapazon književnih besedil priseljencev v reviji Paralele giblje tudi v drugih literarnih svetovih, v splošnih življenjskih in literarnih temah. Zanje se zanimajo predvsem avtorji, ki se, namesto da bi iskali zatočišče v idealizirani preteklosti, raje poistovetijo z dogodki, ki jih obkrožajo. Osvojen od nenehnega pritiska spominov in preteklosti se trenutku tukaj in zdaj niso odprli le vsebinsko, ampak tudi oblikovno. Rimo in ritem zamenja prosti verz, ki ponuja avtorjem večjo svobodo v pesnikovanju, nostalgijo premagujejo s humorjem. Zato so njihova književna besedila za slovenske bralce zanimivejša in so v medkulturnem položaju lažje berljiva. Takšne so narativno-lirske pesmi Radeta Vučkovca v Paralelah 3 (1999), v katerih je lirski subjekt utelešen v drugi osebi, predmetu, dogodku, kar v povprečju ni značilno za priseljske avtorje, ki negujejo strogo izpovedno jaz-obliko. Takšna so tudi prozna besedila Jordana Stavreva in dramska besedila Marka Jovanovića, ki posameznika postavijo v osrčje realističnih dogajanj z vsemi njegovimi stiskami in preizkušnjami v družbi, družini ali v svoji samoti (Paralele 3, 5). Urbanizacija literarnih tem in motivov, ironičen in duhovit pristop k obravnavanim temam, postmodernističen in neorealističen val literature, vse te značilnosti sodobne svetovne literature so zajele tudi nekaj priseljskih avtorjev, ki objavljajo v Paralelah in s kvaliteto svojega pisanja izstopajo (poleg Jordana Stavreva, Radeta Vučkovca, delno Jadranke Matić Zupančić in Jureta Drljepana velja omeniti še Emila Kurtovića, Mihaila Gričarja Skeledžija, Angusa Reida, Miroslava Charlieja Elerja, Marka Jovanovića, Gorana Vojnovića, Josipa Kavka, Željka Perovića). Prevode njihovih del v slovenščino bi lahko objavili v katerikoli literarni reviji v Sloveniji, popolnoma bi ustrezali bralnim pričakovanjem slovenskih bralcev. Goran Vojnović npr. v slogu rokofske poezije podaja sliko družbe, v kateri se imata dva rada in na ironičen način ponazarja odnos družba-ljubezen (Paralele, 2001: 5). Josip Kavka z maksimalno intertekstualnostjo parafrazira naslove znanih filmov v pesem z ljubezensko tematiko (Paralele, 2003: 7). Izkušnje človeka v skrivnostih univerzuma, postavitev lirskega subjekta v kontekst svetovnih dogodkov in brisanje

meja med konkretnim življenjem in umetnostjo so značilnosti poetike Angusa Reida (Paralele, 2003: 7).

1.2. Kritiške ocene knjig priseljskih pisateljev

Za splošno poetiko književnih besedil priseljskih pisateljev so izredno zanimive kritiške ocene njihovih knjig. V reviji Paralele jih je objavilo 90 % njihovih kolegov, ki so tudi sami priseljski pisatelji. Kulturna izmenjava se odvija le v mejah iste subkulturne pripadnosti, v tem primeru priseljske in manjšinske. Solidarnost ali interes etničnih slovenskih kritikov do ne-slovenskih kulturne meje ne prestopi niti takrat, ko gre za kritiške ocene priseljskih pisateljev. Tako vidimo, da v rubriki »Novo na književnih policah« priseljski pisatelj Jure Drljpan piše o knjigah priseljskih pisateljev Ivice Jembriha, Mile Vlašič, Jadranka Matič Zupančič in Ljubena Dimkarovskega, priseljska pesnica Jadranka Matič Zupančič piše o knjigah priseljskih pisateljev Ismeta Bekrića, Josipa Ostija, Antonije Baksi Snel in Jureta Drljepana, priseljski pisatelj Ismet Bekrić piše o knjigah priseljskih pisateljev Radeta Vučkovca in Josipa Ostija, Josip Osti pa o priseljskem avtorju Željku Peroviću. Le dva avtorja, nepripadnika priseljske subkulture v Sloveniji, sta napisala kritiške ocene o knjigah priseljskih pisateljev, in sicer Aleš Gulič o knjigah Nebojše Ignjatovića in Zlatka Kraljića ter Peter Kuhar o knjigi Jordana Stavreva. Tako Jadranka Matič Zupančič piše o Bekrićevi pesniški zbirki »Cipele starijega brata«, da je »zaista poseban doživljaj i za slovenačkog čitatelja, obogaćujući pritom i slovensku književnost za najmlađe« (Paralele, 2000: 4). Toda dejstvo je, da je Ismet Bekrić slovenskim otrokom še vedno neznan in da je njegov položaj v slovenski kulturi dokaj slab, še posebej, ker gre za avtorja, ki je v Bosni in Hercegovini veljal za enega najboljših pisateljev za otroke. Njegova literatura vsebuje kozmopolitsko razumevanje sveta in medkulturno zavest, v Sloveniji pa je padel v anonimnost zaradi medkulturnega neodziva slovenskih literarnih institucij. Podobno je s Kuharjevo knjižno oceno romana »Skrivna zaveza« Jordana Stavreva: »Pogled iz drugačnega kulturno-nacionalnega izhodišča na 'slovensko' izkušnjo je v Skrivni zavezi bralsko nedvomno dragocen in pri nas redek. Dejstvo je, da je Skrivna zaveza tematsko predvsem slovenski roman (...) in je postal neizpodbiten del slovenskega literarnega obnbeja« (Paralele, 2002: 6). Četudi je celotna poetika Jordana Stavreva izjemno medkulturna in odprta novemu okolju, v katerem živi, tj. v Sloveniji, in lahko govorimo o prozi Stavreva kot o »slovenski« prozi, je Jordan Stavrev zunaj literarnega kanona in še vedno ne pripada slovenski literaturi. Ovira je jezik, v katerem piše. Jezik je faktor, pri katerem tako ali drugače vztraja slovenska kultura. Jure Drljepan je o pesniški zbirki Ljubena Dimkaroskega v Paralelah 5 (2001) napisal naslednje: »Pjesme su napisane daleko od Makedonije, ali su ipak pune Makedonije, njenih ljudi i sudbina.« Četudi je tako, Ljuben Dimkaroski ni ne makedonski ne slovenski pesnik, kar je precej tipično za avtorje, ki so začeli ustvarjati šele potem, ko so zamenjali okolje in »začutili željo, da prelijejo vse, kar jih morebiti teži, na papir« (Sulič 1983: 62), in tako so, namesto da bi postali dvonacionalni avtorji, ostali nekje vmes.

Poetika prve generacije ne-elitnih priseljskih pisateljev v Sloveniji oz. pisa-

teljev, ki objavljajo predvsem v reviji Paralele, se navezuje predvsem na tradicije, iz katerih izhajajo in je pogosto fiksirana na rojstni kraj. Dejstvo je, da prva generacija priseljskih pisateljev v svojih delih pogosto piše o ljubezni do domovine, ki so jo zapustili, o ljubezni do lastnega naroda, jezika, preteklega časa oz. o vsem, kar je bilo v njihovem življenju ustaljeno. Hrepenenje je ena vodilnih sil v diskurzivizaciji tujstva in drugačnosti, v katerih so se znašli priseljski pisatelji v tujem okolju. To je še posebej očitno pri avtorjih, ki se ne morejo ali nočejo (zaradi nostalgije in identifikacijske krize) poistovetiti s slovensko resničnostjo in govoriti (tudi) o njej. Ostanajo zvesti in se oklepajo nekega starega sveta, ki ga ni več. Ne-elitna priseljska književnost pogosto nastaja znotraj priseljske skupnosti in je njej tudi namenjena, še posebej, ko govori ali izpoveduje skupne stiske, referenčne točke in interese, ki niso značilni za etnične slovenske pisatelje in bralce. Četudi revija Paralele ni časopis določene etnične skupnosti, metaforično predstavlja zaprto strukturo, v kateri se gibljejo priseljski in manjšinski avtorji, ki se med seboj berejo in spoznavajo, toda le redko vstopajo v širši, slovenski kulturni prostor. Nekateri med njimi so začeli ustvarjati šele potem, ko so se preselili v Slovenijo, njim je »izguba domovine ... prinesla impulze za književno ustvarjanje« (Šprager 2002: 235). Brez prejšnje knjižne kulture se lahko pri njih pojavi arhaizacija pesniškega jezika, zato se krog njihovih bralcev zoži na etnično strukturo, iz katere izhajajo. Sintetiziranje izhodiščnih tem leposlovnih del slovenskega zdomskega pisatelja Leva Detele, o katerih piše Janja Žitnik, se deloma nanaša tudi na poetiko priseljskih pisateljev v Sloveniji, in sicer gre za »razpetost med idiličnim spominom na dom in kruto resničnostjo novega, tujega okolja« (Žitnik 1994: 127). Kot se je pokazalo, v reviji Paralele objavljajo tudi nekateri avtorji, ki izstopajo s kakovostjo svojih literarnih del, s katerimi bi se v slovenskem prevodu lahko predstavili v katerem koli literarnem mediju, a žal zaradi osebnih ali družbenih razmer in odnosa slovenske kulture do ne-slovenskih ustvarjalcev ne prestopijo kulturne meje revije Paralele ali drugih manj znanih slovenskih literarnih revij. Njihova književna dela odlikuje večplastni literarni izraz, reflektivni ton, uporaba najsodobnejših literarnih sredstev in obravnavanje splošnih, globalnih in tudi univerzaliziranih lokalnih tem in motivov, ki so značilni za celotno sodobno svetovno književnost.

Za ne-elitne priseljske pisatelje je revija Paralele postala »zagotovljeno identifikacijsko sidrišče« (Južnič, 1993: 147) v slovenskem prostoru oz. referenčna točka njihovega domovanja in ustvarjanja, v kateri je najbolj izpostavljeno ravno njihovo »občutenje domačnosti« na področju književnosti kot socio-psihološki element identitete. Za potencialno elitne avtorje so Paralele prej ovira kot pa promocija njihovih del v slovenskem kulturnem prostoru. Menim, da bo brez dodatnih naporov za integracijo priseljskih pisateljev v slovensko kulturo oz. brez branja v medkulturnem položaju, v katerem sodelujejo tudi etnični slovenski bralci, revija Paralele še vedno zagotavljala samo predstavljanje le-teh njihovim etničnim skupnostim in bo nezavedno getoizirala priseljsko in manjšinsko književnost v Sloveniji, četudi je njen namen »kulturna menjava«. Za sprejem književnosti priseljencev ne zadostuje izvorna kultura, le sprejem

s strani ciljne kulture zares postavi književna dela priseljskih pisateljev v Sloveniji v medkulturni položaj (Grosman 2004: 34).

2. POLOŽAJ NEUVELJAVLJENIH PRISELJSKIH KNJIŽEVNIKOV V SLOVENSKE KULTURI

Za boljše razumevanje socio-poetološke problematike priseljskih ustvarjalcev bom analizirala uvodnike in poročila priseljskih pisateljev v reviji *Paralele*, pogovor z predstavnikom priseljske književnosti in anketo o Sloveniji kot skupnem domu. K razjasnitvi položaja priseljskih pisateljev v Sloveniji bo pripomogel tudi anketni vprašalnik, ki sem ga pripravila.

2.1. Uvodniki in poročila v reviji *Paralele* kot zgodovinsko ogledalo migracijsko-literarne problematike priseljskih pisateljev v Sloveniji

Uvodnik je na splošno definiran kot članek o dnevno pomembni temi, ki v primeru revije *Paralele* ne samo opozarja, ampak tudi metaliterarno, socioliterarno, informativno in pragmatično in ne le rudimentarno reflektira migracijsko-literarno problematiko priseljskih pisateljev v Sloveniji vse od prve številke revije, ki je izšla leta 1994, pa do zadnje, devete, ki je izšla leta 2005. V prvih šestih številkah revije je uvodnike napisal Jure Drlječan, glavni in odgovorni urednik, tudi sam priseljski pisatelj. V prvi številki revije Drlječanov uvodnik, poleg drugega, optimistično sugerira, da je njen namen tudi »spodbujanje kulturne menjave na vseh področjih kulture« (Paralele, 1994: 1). Gre za menjavo, ki je še posebej pomembna, ko gre za prvo generacijo priseljencev, »ki so s seboj v tujino prinesli sprejet in izgrajen sistem vrednot, svoje nacionalne in kulturne posebnosti ter občutek pripadnosti lastnemu kulturnemu okolju, narodu in domovini« (Razpotnik, 2002: 39). Poziv na kulturno menjavo v Drlječanovem uvodniku ni samo uredniška politika, ampak se dotika medkulturne zavesti in medkulturnega položaja, v katerem so se znašli priseljski ustvarjalci, še posebej po razpadu Jugoslavije. V drugi številki pa dodaja, »naj bi revija v prihodnje bila multikulturalna in odprta za predstavitev znanih in manj znanih kulturnih ustvarjalcev« (Paralele, 1995: 1). Tretja številka *Paralele* izide šele čez štiri leta (1999), v uvodniku pa Drlječan priznava, da »stokanje zaradi premalo kakovostnih prispevkov ne bo kaj veliko pomagalo«, in dodaja, »kar je bilo, je že za nami« (Paralele, 1999: 3). Eden najbolj indikativnih je Drlječanov (zadnji) uvodnik v šesti številki revije, v katerem pravi: »Zdi se mi, da tudi nekateri strahovi pred tujci in tujo kulturo niso več tako izraziti kot desetletje nazaj, s tem pa so tudi odprte dodatne možnosti, da razliko v jeziku, kulturi, religiji itd., ne predstavljajo več neprehodnih zapornic in ločnic, ki razdvajajo, temveč se te razlike postopoma vendarle spreminjajo v dejavnike medsebojnega razumevanja in kulturnega bogatenja. Nimam namena idealizirati obstoječih razmer v Sloveniji, vendar se ne morem izogniti občutku, da so se, generalno gledano, razmere izboljšale« (Paralele, 2002: 1). Razmišljanje uvodničarja je v skladu z ugotovitvijo, da »medkulturna zavest (...) hkrati terja in

omogoča bolj poglobljeno poznavanje lastne kulture in večjo odprtost za tuje kulturne tvorbe« (Grosman, 2004: 25), toda vprašanje je, če se je to resnično zgodilo v slovenskem medkulturnem položaju. Zanimivo je, da se leto pozneje slavist Aleš Leko Gulič v uvodniku k sedmi številki dialoško sprašuje: »Je ta svet tu pod Triglavom tako dobro razumel stiske odsevpovsodnikov, da je res postal nova domovina? Ne! Ko prebiram prozo, dramska besedila, eseje in predvsem lirsko poezijo, čutim, da ni tako in da bi bilo tako misliti čist napuh, ki zna razumeti stiske svojih izseljencev in zdomcev in njihovo oklepanje tradicionalne domačnosti, ne zna pa to prenesti na vsakogar, ki ne živi več doma« (Paralele, 2003: 1). Slavist in prevajalec nekaterih priseljenskih pisateljev v slovenski jezik Peter Kuhar v uvodniku osme številke revije, ki mu je dal naslov »Čas in reke, identiteta ali identitete« poetično sklene, da so »besede književnosti v različnih jezikih tokovi mnogih voda, so kakor biseri iz školjk«, in bralcu pošlje sporočilo, naj bo revija »most med vsebinami tega sveta, naj bo most med nami« (Paralele, 2004: 1). V zadnji številki revije so uvodnik zaupali slovenskemu zamejskemu pesniku Marku Kravosu, ki razmišlja o možnosti dvojezičnosti, ali celo pogumu »skočiti v nov jezik, v objem nove ljubezni« in pri tem poudarja pomen energij Josipa Ostija, »ki jih je zbral za novi začetek literarne poti v slovenščini.« Pri tem pušča odprto vprašanje, ali je sprememba jezika »prilagoditev, nekakšna evolucija ali zatajitev« (Paralele, 2005: 1). V tej smeri njegovo razmišljanje zajema tudi neizrečeno dojemanje zapuščanja materne jezika zaradi novega kot pregnanstvo.

Poleg omenjenih uvodnikov v vsaki novi številki revije Paralele v prvi zasledimo še t. i. uvodnik ali socio-kulturološko besedilo Suzane Čurin Radovič, v katerem avtorica razmišlja o kulturi etničnih manjšin in izpostavi pomen civilne družbe, kakršna bi morala postati sodobna nacionalna država, npr. Slovenija, namreč, da »se mora najprej zavedati svoje realnosti glede večetničnosti« (Paralele, 1994: 1).

Revija Paralele je pogosto obenem tudi zbornik, nastal ob srečanjih literatov drugih narodov in narodnosti, zato v njej zasledimo tudi poročila, ki bralce seznanjajo o poteku in kvaliteti srečanj (Paralele 1, 3, 4, 5, 6). Poročila se ne omejujejo le na splošne predstavitve literarnih srečanj, ampak resnično odpirajo vprašanja o namenu, upravičenosti, odgovornosti in literarno-estetski kvaliteti literarnih del, ki jih predstavljajo na srečanjih pesnikov in pisateljev drugih narodov in narodnosti in se je leta 2002 preimenovalo v Sosed tvojega brega. Letos bo potekalo že osemindvajsetič. Poročila o srečanjih, objavljena v reviji Paralele, so zgodovinska pričevanja ne samo o slovenskih razmerah, ampak tudi o širšem mednarodnem kontekstu. Leta 1994 je Ljiljana Cikoti v poročilu o srečanju zapisala: »Najvišje radova na izvjestan način odraža ratno vrijeme u kome živimo, bez obzira na to što u državi Sloveniji živimo mirni, ratna zbivanja pratimo samo posredstvom medija« (Paralele, 1994: 1) in tako zajela celotno življenjsko in poetološko problematiko avtorjev, ki so začeli objavljati v Paralelah. V poročilu o dvajsetem srečanju literatov drugih narodov in narodnosti je Jure Drljepan pojasnil, da se je na začetku srečanje imenovalo »Srečanje pesnikov in pisateljev začetnikov, pripadnikov drugih narodov in narodnosti, ki živijo in delajo v Sloveniji« in da je najprej šlo za »literarno dejavnost delavcev iz drugih republik nekdanje države« (Paralele,

1999: 3). Zdi se, da se je ta oznaka globoko zasedla ne le v mentaliteto potencialnih ciljnih bralcev in v njihova obzorja pričakovanj, ampak tudi v potencialne promotorje in kanonizatorje priseljske književnosti v slovenski kulturi. Danes, ko se Paralele in srečanje Sosed tvojega brega trudita slovenski literarni javnosti ponuditi čim večjo literarno kakovost, ki bi si zaslužila branje in poslušanje v medkulturnem položaju, so stereotipi »delavske književnosti« preveliki, da bi se razširile meje literarne recepcije. Leta 2001 se med poročili avtorjev, ki so se udeležili 22. srečanja pesnikov in pisateljev drugih narodov in narodnosti, poleg hvale in navdušenja, pojavi tudi naslednja refleksija, ki odraža stanje retrogardnosti multikulturnega duha v Sloveniji: »Književna srečanja (...) so bila na začetku bolj profesionalno pripravljena, bolj prijateljska in bolj medijsko podprta. Verjetno je to bilo zato, ker je takrat še obstajala Jugoslavija kot skupna država in nekoliko drugačna politika do nas, ki živimo v Sloveniji« (Paralele, 2001: 5). Dejstvo je, da se slovenski mediji kot ključni faktor dialoga med priseljskimi ustvarjalci in slovensko širšo javnostjo še vedno izredno malo zanimajo za priseljske umetnike v Sloveniji. Poetološko je pomembno poročilo prof. Aleša L. Guliča o 24. srečanju leta 2002, ki se od takrat imenuje Sosed tvojega brega. Guličeva splošna literarno-estetska ocena je, da je za avtorje, udeležence srečanja »važneje izpovedati kot pa povedati« (Paralele, 2002: 6). Izpoved kot delo avtobiografskega karakterja, v katerem avtor govori o svojem odnosu do sveta in duševnih počutjih je značilna za vso emigrantsko/imigrantsko književnost. Diskurzivizacija Jaz-a in njegovih vprašanj, prepričanj, čutenj in refleksij o lastni podobi, vsebini in strukturi v zunanjem in notranjem svetu je prisotna tako pri mednarodno priznanih kot tudi neveljavljenih emigrantskih/imigrantskih avtorjih. Literarno-estetska razlika je le v stopnji literarnosti in umetniškem oblikovanju gradiva, od katerega je odvisna kakovost literarnega izraza. V tem kontekstu bi omenila še poročilo oz. mišljenje slovenskega pisatelja Gorana Gluvića, da so nekateri avtorji zaradi nostalgije »z jezikom prinesli teme, ki jih je nekako povozil čas. Tisti, ki so našli teme v slovenskem okolju, se literarno soočili s problemi življenja, ki ga trenutno živijo, so s svojimi deli odmevali širše od samega srečanja« (Paralele, 2003: 7). Zdi se mi potrebno poudariti, da so teme, »ki jih je povozil čas«, tipična arhaizacija kulture, ki je »najbolj opazna skozi jezik« (Lukšič - Hacin, 1995: 177), ne le kot komunikacijski medij, ampak tudi kot instrument umetniškega, literarnega izražanja. Arhaizacija literarnega izraza je posebej opazna pri priseljskih pisateljih, ki se (zaradi nostalgije, krize identitete, podvojenosti in drugih faktorjev identifikacijske referenčnosti) oklepajo tega, kar so prinesli s seboj in je »izhodišče, ki določa lastnosti izseljenske skupnosti v novem okolju« (Lukšič - Hacin, 1995: 190) oz. posameznikove interese in cilje. Kot se je pokazalo, je to vidno predvsem pri analizi nekaterih književnih besedil, objavljenih v reviji Paralele.

2.2. Pogovor in anketa, objavljena v 8. številki revije Paralele – indikatorja položaja priseljskih pisateljev v slovenski kulturi

Pogovorov s priseljskimi pisatelji v reviji Paralele žal ni veliko, zato se mi zdi pomembno omeniti pogovor s priseljskim pisateljem in arhitektom srbske nacio-

nalnosti Markom Jovanovićem, ki v Sloveniji živi več kot štirideset let v 8. številki (2004). Z njim se je pogovarjal Peter Kuhar. Pogovor z vprašanji, ki jih odpira, in še posebej z odgovori, ki jih ponuja, pripomore k razjasnitvi položaja priseljenskih avtorjev v slovenski kulturi. Na Kuharjevo vprašanje (»Vaše polje delovanja zunaj arhitekture, v srbskem kulturnem društvu, reviji, gledališču itd. je obrnjeno predvsem k srbski kulturi/jeziku – ali segate tudi širše?«) Jovanović poleg drugega odgovarja: »Za nekog ko želi biti umetnik vrlo je opasno da se usmerava samo ka jednoj kulturi. Umetnost je u osnovi univerzalna i ne bi trebalo da poznaje bilo kakve granice«. Na vprašanje (»V čem vidite pomen in poslanstvo, da ostajate človek dveh domovin, Slovenije, kjer živite in ste se uveljavili osebno, družinsko in avtorsko, ter Srbije in Črne gore, od koder izhajate? Seveda tako bogatite tukajšnjo kulturno pestrost, raznolikost kulturnega življenja v Sloveniji, ampak – zakaj se vam zdi pomembno ohranjanje neke tradicije – saj temu posvečate ogromno časa in energije?«) Jovanović ponudi odgovor, v katerem se znajde veliko priseljenskih umetnikov, namreč: »Ne osećam se kao čovek koji ima dve domovine već kao čovek bez domovine. To su moja iskustva za koja bi mi bilo potrebno više i vremena i prostora da bih pokušao da ih zadovoljavajuće objasnim. Tradicija, pak, mogu čuvati samo oni koji je dobro poznaju i koji iskreno veruju u njenu vrednost. A takvih ljudi nema baš puno ni u jednom narodu.« V nadaljevanju pogovora Jovanović govori o položaju ne-slovenskih umetnikov in etničnih društev v Sloveniji, v konkretnem primeru o KUD-u srbske skupnosti. Njegova izjava (»Zainteresovanost večinske populacije i pripadnika drugih etničnih grupa za naše projekte je skromna a medijska pažnja skoro nikakva. Osim retkih izuzetaka osećamo da naše, sami ste rekli kvalitetene priredbe malokoga interesuju pa zato izjave o prednostima multietnične kulture ili bogastvu kulturne raznolikosti deluju pomalo nestvarno, da ne kažem neiskreno.«), se dotakne kulturne politike v Sloveniji, ki je le strpna do multietnične kulture in je monopolizirala celoten kulturni prostor, ni pa v resnici odprta do kulturne drugačnosti.

V isti številki revije je objavljena kratka anketa z naslovom Slovenija – skupen dom, ki sta jo pripravila Jure Drljepan in Peter Kuhar in je posvečena položaju posameznikov, ki so prišli v Slovenijo od drugod ali kot Slovenci živijo zunaj matične domovine ali pa so tukajšnja avtohtona manjšina. Med anketiranimi priseljenskimi pisatelji bi rada povzela razmišljanje Jureta Drljepana, ki se sprašuje, »kaj reči o asimilaciji?« in odgovarja: »Osebno jo jemljem kot nekaj povsem normalnega. Če želim živeti v določenem okolju, se mu pač moram prilagoditi, se naučiti jezika in sprejeti določene navade pa tudi pisana pravila obnašanja. Ob mojem spoštovanju kulture novega okolja je to s simpatijami sprejelo tudi moje pisanje in nevsiljeno posredovanje napisanega v materinem jeziku.«

2.3. Osebne izkušnje priseljenskih pisateljev, zbrane v anketnem vprašalniku in njegovih rezultatih

Anketni vprašalnik, ki sem ga pripravila, je bil poslan osemintridesetim priseljenskim avtorjem v Sloveniji (od katerih je 22 avtorjev in 16 avtoric), katerih naslove mi

je posredovala gospa Dragica Breskvar, samostojna svetovalka za literarne dejavnosti pri JSKD. Odgovorilo je 16 avtorjev, od katerih je ena od avtoric obrazložila, da ni priseljenka, da piše v narečju in je zaradi tega tudi zavrnila odgovore. Med petnajstimi avtorji, ki so odgovorili na anketni vprašalnik, je bilo deset avtorjev in pet avtoric. V nadaljevanju za vse sodelujoče uporabljam izraz anketiranec, da bi bila zagotovljena največja anonimnost. Vprašanja in povzeti odgovori vseh sodelujočih so naslednji:

1. V katerem jeziku pišete?

Samó materni jezik je navedlo osem avtorjev, sedem avtorjev se prišteva med dvojezične (pišejo v maternem in v slovenskem jeziku), nihče pa ne piše samo v slovenskem jeziku.

2. V katerih literarnih revijah v Sloveniji ste do zdaj objavljali?

Le eden od petnajstih avtorjev je svoje delo do zdaj objavil v naslednjih revijah, od katerih vse niso literarne: Fontana, Mostovi, Naš glas, Dialogi, Mladika, Naš čas, Odsevanja, Rogaške novice, Šoštanjski list, Naša reč, Beseda, Razgledi, Sodobnost, Radio Slovenija. Po dva avtorja sta svoja dela objavila v literarnem almanahu Šaleškega literarnega društva Hotenja in literarni reviji Rast. V literarni reviji Primorska srečanja so objavljali štirje avtorji, v Mentorju pa pet. Največ avtorjev, deset od petnajstih, ki so odgovorili na anketni vprašalnik, je objavljalo v reviji za vprašanja kulture pripadnikov drugih narodov, ki živijo v Sloveniji, Paralele, ki izhaja pri JSKD.

3. Katere literarne revije so vas do zdaj zavrnila in zakaj?

Najpogostejši odgovor anketirancev je bil: »Nobena, ker jim svojih prispevkov nisem pošiljal/-a«. Anketiranec št. 1 je odgovoril: »Bilo je nekaj primerov pred 20 leti ali več. Katere revije so to bile, se ne spomnim, posebnih evidenc o tem pa nimam.« Odgovor anketiranca št. 2 nosi v sebi tudi osebno razlago: »Svoje slovenske pesmi sem večkrat poslal/-a v Novo revijo. Zakaj pa jih niso objavili, ne vem, verjetno zaradi tega, ker nisem znano literarno ime in se ne gibljam v nobenem od literarnih krogov.« Najbolj obsežno je odgovoril anketiranec št. 3: »Moja izkušnja je taka, da revije (uredniki torej), ki so me zavrnila, ne odgovarjajo na poslano pošto in ne razlagajo, zakaj prispevka ne bodo objavili (Odsevanja, Literatura, Rast) (...) regionalne literarne revije so bolj zaprte in zazrte v svoje okolje (ki je vsekakor kulturno, in tudi drugače, zelo razgibano in bogato, a kljub temu ...), lepi izjemi sta Dialogi in Primorska srečanja, kjer je opazna odprtost. Verjetno je veliko odvisno od duha in naravnosti glavnih in odgovornih urednikov za literaturo ... V nekaterih osrednjih revijah je opazen krog, kamor se je težko prebiti. Vse navedeno seveda velja za vse pišoče avtorje na Slovenskem, ne glede na priseljenstvo ...« Rada bi omenila, da je anketiranec št. 3 edini od vseh petnajstih priseljenjskih avtorjev, ki so odgovorili na vprašalnik, objavil svoje delo v reviji Dialogi.

4. Koliko knjig ste objavili v maternem jeziku in koliko v slovenskem?

V maternem jeziku je izšlo deset knjig anketirancev, v slovenskem jeziku pet, dvojezično (v maternem in v slovenskem jeziku) pa šest.

5. Koliko knjig ste objavili v samozaložbi in koliko pri slovenskih založbah? Pri katerih?

V samozaložbi so izšle tri knjige, pri založbah pa štirinajst. Navedene so bile naslednje založbe oz. izdajatelji: Mladika, Mariborska literarna družba, Dolenjska založba, Emonica, Makedonsko kulturno društvo sveti Ciril in Metod v Kranju, Kulturno društvo Mihajlo Pupin, sindikat Železarne Ravne, Srbska skupnost Ljubljana, Literarno društvo Šentjur, Mondena. Dva avtorja sta poudarila, da je njune knjige sofinanciralo Ministrstvo za kulturo RS.

6. Kdo prevaja vaša dela v slovenščino? Sami ali kdo drug?

Sedem avtorjev je odgovorilo, da so sami prevedli svoja dela v slovenski jezik, ostalih sedem pa je odgovorilo, da njihova dela prevajajo drugi (med njimi dva priseljenska avtorja in osem slovenskih avtorjev prevajalcev). Eden od anketirancev ni odgovoril na vprašanje. Le eden od njih je poudaril, da njegove prevode korigira slovenski avtor.

7. Ali sebe vidite kot slovenskega ali/in pisatelja vaše matične države?

Le trije vidijo sebe kot slovenske avtorje, pet jih sebe doživlja kot pisatelje svojih matičnih držav. Da je njihova književnost dvonacionalna, so se opredelili štirje pisatelji, da ne pripada ne slovenski in ne književnosti matične države, je odgovoril eden, da se je težko opredeliti, je prav tako odgovoril eden od anketirancev. Zanimiv odgovor, ki bi ga rada poudarila, je dal anketiranec št. 4: »Ni bistveno, kako jaz vidim sebe, temveč kako me vidi okolje, ki naj bi me sprejelo za svojega. Zaenkrat, nobeno okolje ne kaže zanimanja, da bi bil njihov pisatelj. To se bo zgodilo šele takrat, ko (če) mi bo uspelo, da se na tem področju uveljavim«. Anketiranec št. 5 je poudaril tudi, da je državljan Republike Slovenije in da pretežno piše o tukajšnjem življenju in krajih.

8. Katerih literarnih festivalov v Sloveniji ste se do zdaj udeležili?

Po en anketiranec se je udeležil naslednjih literarnih festivalov in dogodkov v Sloveniji: Herbersteinsko srečanje, Premska srečanja, Pegazovi dnevi, Odprto branje ob svetovnem dnevu poezije v KUD-u France Prešeren v Ljubljani, Verzej, Literarni maraton kluba Dragotin Kette in Literin pesniški turnir v Mariboru. Literarnega festivala Urška sta se udeležila dva avtorja, Literarnega dogodka Mavrica v Železnikih štirje avtorji. Največ, enajst od vseh petnajstih anketirancev, se je udeležilo literarnega festivala Sosed tvojega brega, ki ga organizira JSKD.

9. Ali mislite, da je potrebno razširiti meje slovenske nacionalne književnosti in vanjo vključiti tudi književna dela priseljenskih avtorjev, ki ne pišejo v slovenščini?

Trinajst avtorjev je odgovorilo pozitivno, nobeden ni dal negativnega mnenja, dva avtorja na vprašanje nista odgovorila. Rada bi izpostavila naslednja razmišljanja nekaterih anketirancev: »Vsekakor. Poznam kar nekaj avtorjev priseljencev in njihovih del, ki bi bili v ponos vsaki nacionalni književnosti.« (anketiranec št. 6) »Lepo bi bilo, osebno sem za to, vem pa, da tega nikoli verjetno ne bo.« (anketiranec št. 7) »Osebno se počutim v Republiki Sloveniji odrinjenega (...) Mislim, da mora kaj za to narediti Društvo pisateljev Slovenije.« (anketiranec št. 8) »To bi bilo zanimivo izvesti, seveda

bi bil ključni kriterij pri izbiri neslovenskih avtorjev kvaliteta naše literature. Drugače se mi zdi, da je literarna dejavnost naroda predvsem omejena z jezikom, torej jih drugače pišeči (v drugem jeziku) ne zanimajo.« (anketiranec št. 9) »Vsekakor, saj bi s tem obogatili slovensko kulturo. Pri tem pa bi seveda morale sodelovati institucije, država ...« (anketiranec št. 10) »Vsekakor mislim, da književna dela priseljskih avtorjev bogatijo slovenski kulturni prostor, kar pa lahko razumejo le tisti, ki jim je kultura blizu.« (anketiranec št. 11)

10. Ali ste zadovoljni s svojim položajem v slovenski kulturi in književnosti?

Zadovoljnih je osem avtorjev, nezadovoljni so trije, neopredeljeni trije, eden od anketirancev ni odgovoril. Nekateri odgovori so naslednji: »Sama sem si izbrala tak položaj, torej je treba vzdržati.« (anketiranec št. 12.) »Delno. Premalo je pomoči in vzpodbude matičnega naroda in premalo sredstev s strani slovenske države.« (anketiranec št. 13) »S svojim položajem v slovenski kulturi nisem zadovoljen. Name se gleda kot na tujca.« (anketiranec št. 14) »Zadovoljen sem s svojim položajem. Menim, da je primeren mojemu prispevku in trudu.« (anketiranec št. 15)

Analitična obravnava anketnega zbirnika podatkov pokaže, da je položaj ne-elitnih priseljskih pisateljev v slovenski kulturi precej marginaliziran. »Viri so monopolizirani, ena etnična skupina ima kot matična monopolni položaj« (Lukšič - Hacin 1995: 67). Viri na področju književnosti so založbe, revije, razpisi, nagrade, institucije. V osrednjih slovenskih založbah, revijah itd. objavljajo le elitni priseljski pisatelji, o katerih sem pisala v članku v zadnji številki revije Dve domovini, ne-elitnim priseljskim pisateljem vrata odpirajo le ne-elitne slovenske založbe, revije, manifestacije. Tako je krog uveljavljanja zaprt in le redko se zgodi, da iz njega izstopi priseljski avtor, ki je bil dolga leta neouveljavljen in tako vstopi v krog uveljavljenih avtorjev, če ne v slovenski nacionalni književnosti, pa vsaj v uveljavljeni prevodni književnosti. Iz vseh analiziranih virov je očitno, da različni priseljski pisatelji različno sprejemajo svoj položaj v slovenski kulturi, kar je odvisno od osebnih kriterijev, pričakovanj, stopnje izobrazbe, percepcije samega sebe. Tako kot slovenska kulturna politika pogosto asimilacijo enači z integracijo, se to dogaja tudi pri priseljencih. V tem smislu kulturna politika od priseljskega avtorja pričakuje, da bo spremenil jezik (se asimiliral), da bi se lahko »integriral« v slovensko nacionalno književnost. Toda, integriran pisatelj je pisatelj, ki lahko ustvarja v svojem jeziku in je prevajan, ki svoja dela objavlja (tudi) v slovenščini in pripada slovenski kulturi. Takšnih pisateljev v Sloveniji ni. Primer uveljavljenega priseljskega avtorja v svetu je Joseph Skvorecki, ki piše v češčini, objavlja pa v angleščini in velja za kanadskega pisatelja. Na podoben način zaradi vdanosti v usodo, nepoznavanja problematike ali drugih razlogov razmišlja tudi nekaj priseljskih pisateljev. Pri tem je pomembna tudi »tipologija priseljencev« (Klinar 1976: 161–162) oz. psihološki portret priseljenca, ki je v novem okolju pogosto drugačen kot v starem oz. se spremeni in ga zaznamujejo slabljenje samozaupanja, kriza identitete, doživljanje kulturnega šoka, izgubljanje referenčnih točk, zadovoljevanje z majhnim (po principu boljše nekaj kot ničesar) oz. pomiritev s svojim podrejenim

statusom, kompleks manjvrednosti, občutek, da morajo začeti živeti znova in začeti z ničle. Kulturna politika zaradi lastnih (monopolnih) interesov ne spodbuja ustvarjanja in uveljavitve priseljenskih pisateljev in pogosto izkorišča socio-psihološki položaj priseljencev, da bi jih postavila na rob kulture. Zato se nekateri priseljski pisatelji lahko zadovoljijo, če svoja literarna besedila objavijo v revijah, ki v Sloveniji niso osrednje (osrednje so Literatura, Dialogi, Sodobnost, Nova revija, Primorska srečanja, Poetikon, kot pa smo videli, je samo nekaj avtorjev objavljalo v njih), ali se udeležujejo neposrednih literarnih festivalov (osrednji so Vilenica, Dnevi poezije in vina v Medani, Trnovski terceti, Živa književnost, ki se jih ni udeležil nobeden od anketiranih avtorjev). »Moramo upoštevati, kje ljudje govorijo, znotraj ali zunaj privilegiranega prostora, in ali ta prostor zagotavlja, da se različne skupine medsebojno poslušajo« (Lukšič - Hacin 1999: 107). Ne-elitni priseljski pisatelji govorijo zunaj privilegiranega prostora, zato jih slovenska etnična skupnost ne posluša.

Kot paradigmo za priseljske pisatelje v Sloveniji bi omenila položaj pisatelja Jordana Stavreva, ki je po nacionalnosti Bolgar, piše v srbsčini, več kot dvajset let živi v Sloveniji, je slovenski državljani, njegova literarna dela pa se predvsem ukvarjajo s »slovenskimi« temami, oz. življenjem posameznikov v slovenskem družbenem, kulturnem in geografskem kontekstu. Sebe ne vidi kot tujca, ker se je akulturiral oz. resocializiral in živi v slovenskih vedenjskih obrazcih in vrednostih sistemih, slovenski prostor pa ga še vedno sprejema oz. gleda nanj kot na tujca. Razlog zato je jezik, v katerem ustvarja, ki ni slovenski, torej Stavrev ne izpolnjuje pogoja, ki ga strogo določajo slovenska nacionalna literatura in njene institucije: slovenski avtor je avtor, ki ustvarja v slovenščini. Vsi drugi, ki ustvarjajo v tujih jezikih, so po definiciji tujci. »Slovinci so vedno poudarjali pomen kulture – zlasti literature – za svoje narodnostno oblikovanje, vendar nikoli niso spregledali tudi pomena etnosa. Kdor ni bil »vrojen« v njihovo jezikovno (na nek način »krvno«) skupnost, so ga težko priznali za svojega« (Grdina 2003: 7). Namesto jezikovne integracije priseljenskih pisateljev, ki pišejo v svojih jezikih, ta pa predpostavlja tako objavlanje njihovih del v jezikih, v katerih pišejo, kot tudi prevode v slovenščino, brez katerih književno delo za bralce ne obstaja zunaj njegovega jezikovnega sistema, slovenska nacionalna književnost ponuja le dva radikalna izbora: ali jezikovno asimilacijo ali nesprejetje v slovenski literarni sistem. Dolgoletno ignoriranje literarnega ustvarjanja priseljenskih pisateljev s strani slovenske nacionalne književnosti se ne kaže kot negativno glede na psihološki in sociološki status priseljenskih pisateljev, ampak je slabo za slovensko književnost samo, ki se ne zaveda izgube lastne, nove, osvežilne moči, ki bi jo pridobila z integracijo književnosti priseljencev v svoje strukture in se omejuje v stereotipne meje pripadnosti na osnovi jezika. Zato menim in moj predlog za izboljšanje položaja priseljenskih pisateljev v Sloveniji so nujni (strokovna, stanovska in medijska) problematizacija položaja književnosti priseljenskih pisateljev (elitnih in ne-elitnih), določanje jasne meje med asimilacijo in integracijo književnosti priseljencev v slovensko nacionalno književnost, programi za integracijo različnojezikovno pišočih avtorjev, spodbujanje prevajanja njihovih del v slovenski jezik, dejansko izvajanje multikulturne politike slovenskih

kulturnih institucij, odpiranje velikih in ne samo malih vrat slovenske kulture, da bi v njej našli svoje mesto tudi tisti, ki mnogo let že ustvarjajo v njenih geografskih, duhovnih, zgodovinskih kotičkih.

SKLEP

Ne-elitni priseljski pisatelji so večinoma vključeni in so aktivni v svojih etničnih institucijah in skupnostih, v institucije slovenske družbe in kulture pa se v največji meri vključujejo le preko JSKD in njegovih struktur (revija Paralele, literarni festival Sosed tvojega brega), kar ne zadostuje za njihovo delovanje v slovenskem kulturnem prostoru. Za to sta kriva tako samoizolacija (zaradi različnih socioloških, psiholoških in antropoloških dejavnikov, ki zaznamujejo preselitev in življenje v novem okolju) kot tudi izolacija s strani večinske družbe. Slovenska družba se retorično imenuje za večkulturno, toda v praksi priseljska književnost kot vrsta »drugačnosti« ni vključena vanjo, saj slovenska kultura še vedno ni pripravljena razbremeniti kulturnih meja, s katerimi ostro ločuje priseljence od svojega okolja, v svoje strukture kulturne različnosti noče sprejeti drugih narodov, ki živijo v Sloveniji in ustvarjajo v svojih jezikih. Četudi je namen Paralel spodbujati kulturno izmenjavo, prestopanje kulturnih meja in s tem promocijo književnosti, ki je napisana v drugih jezikih, v slovenski kulturi, je dejstvo, da je krog bralcev ne-elitne književnosti priseljencev zožen na občinstvo iz istih in (morebiti) drugih etničnih struktur, z minimalno udeležbo slovenskega. Književna besedila, objavljena v Paralelah v maternih jezikih, ki ponujajo literarno-estetske odgovore na vprašanja identitete, jezika, čutenja pripadnosti, so dvonacionalna, zato je čas, da jih kot take sprejme tudi slovenska nacionalna književnost. Tako književnost ne-elitnih priseljencev ne bo več marginalizirana, jezik bo še naprej notranja govorica bitja, spremenil pa se bo odnos do njega kot ideološkega nosilca nacionalne identitete, slovenska družba in kultura pa bosta postali sodobni strukturi, v katerih bo mogel vsak, ki živi ali biva v Sloveniji, najti svoje mesto in ostalim ponuditi kulturno bogastvo, ki ga je prinesel s seboj, ali ustvaril v Sloveniji v sobivanju z ostalimi.

LEPOSLOVJE

Paralele, Revija za vprašanja kulture pripadnikov drugih narodov, ki živijo v Sloveniji, št. 1–9, Ljubljana, JSKD.

LITERATURA

- Avsenik - Nabergoj, Irena (2005). Hrepenenje po domovini v poeziji slovenskih avtoric v zdomstvu. Ljubljana: *Dve domovini*, 21, str. 125–142.
- Grdina, Igor (2003). Narod in njegova literatura ali literatura in njen narod? Ljubljana: *Apokalipsa*, 70, str. 7–31.

- Grosman, Meta (2004). *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Južnič, Stane (1993). *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Klinar, Peter (1976). *Mednarodne migracije*. Maribor: Založba Obzorja.
- Lukšič - Hacin, Marina (1995). *Ko tujina postane dom*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, Zbirka Sophia.
- Lukšič - Hacin, Marina (1999). *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana, Založba ZRC.
- Maalouf, Amin (2002). *U ime identitete*. Zagreb: Prometej. Prevod: Živan Filipi.
- Sulič, Nives (1983). *Thank God I am Slovenian*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Šeleva, Elizabeta (2005). *Dom-identitet*. Skopje: Magor.
- Šprager, Venčeslav (2002). Priseljenski pisatelji v Nemčiji: ustvarjalna motivacija. *Dve domovini/Two Homelands*, 16, str. 235–238.
- Žitnik, Janja (1994). Lev Detela: upornik med literati. *Dve domovini/Two Homelands*, 5, str. 123–135.

SUMMARY

LITERARY PUBLICATIONS OF NON-ELITE IMMIGRANT WRITERS IN THE MAGAZINE PARALELE – CHARACTERISTICS AND POSITION IN SLOVENE CULTURE

Lidija Dimkovska

More than 90% of all immigrant writers in Slovenia in the frame of contemporary Slovene culture belong to the category of non-elite or non-recognised writers, which is to say that, with rare exceptions, their work has been published in small, non-recognized Slovenian literary magazines and publishing houses, ethnic communities' publishing houses or even oftenly published by the authors themselves. The centre of non-elite immigrant literature are the magazine for questions of the culture of others' nations representatives who live in Slovenia – *Paralele* which is dedicated to publishing of literary works in mother tongues and the literary festival *Sosed tvoje brega*, both in the organization of JSKD. The article offers analysis of poetics of the literary work (poetry, prose, esays, drama, critics) of non-elite immigrant writers published in *Paralele*. The typical feature of their literary work are the motifs of homesickness, craving, life in foreign environment, the question of identity, language and also general, life's and literary themes. All considered writers write in their mother tongues. On the other side the language is still the major Slovene ideological and cultural border and the major agent for their non-being part of Slovene national literature and culture. Even though the purpose of the *Paralele* magazine and the *Sosed tvoje brega* festival is to stimulate cultural exchange, crossing cultural borders and promotion of the literature written in other languages in the frame of Slovene culture, the fact is that the

circle of readers of non-elite immigrant literature is narrowed on audience of the same and (eventually) other ethnic structures with a minimal participation of Slovene readers. The status of immigrant (elite and non-elite) writers should be improved with urgent (expert, collegial and media) problematization, defining of clear borders between asimilation and integration of immigrant literature, programs for integration of other languages' writers in Slovenian national literature, stimulation of their works' translations in Slovenian, sure implementation of multicultural politics, opening of big and not only small doors of Slovene culture in order everyone who live and create in Slovenia irrespective of nationality and language to find a place in Slovene culture.